כדאין אחרת הלק דבית אבל

supplement to packet 21

מסכת אבות

מסכת אבות

מסכת אבות

R. Simon

1

גוברין. רביעית ההין א'. שבת בשבתו ב'. ובראשי חדשיכם לשלישי. לד' ביום הששי לבד. קדיש[7]ה. ואם הוא בשבת[1] מוציאין ג' ס"ת וקורין ו' מעניינא של יום. לז' בס"ת שנייה. וביום השבת ובראשי חדשיכם, קדיש. למפטיר בס"ת שלישי' קרבן דיומא שהוא ביום הששי כו'. ומפטיר רני ושמחי דבהעלותך'. ביום ז' ב' בקרבן אלישמע וחד בקרבן נמליאל. ביום ח' שהוא חנוכת המזבח אם בחול קורין כהן ביום ח' וט'. לוי י' וי"א. ישראל י"ב עד סוף הסדר, כן נהג מהרי"ל[9]. ויש מקומות הולכין וקורין גם מסדר בהעלותך עד עשה את המנורה[10]. בחנוכת מזבח[11]: כהן ולוי קוראים ביום א' וישראל עד נמירא. וכן הוא בסמ"נ. ואם חנוכת המזבח בשבת קורין למפטיר ביום הח' עד וידבר אליו. ומפטיר ויעש חירום הפטרה דויקהל, וקורא" למפטיר בשבת הראשון ויהי ביום עד עמינדב ומפטיר רני ושמחי.

[י] שבת בחנוכה ציבור אומר יוצר "אודך כי אנפת"[1], קודם חתימה יוצר המאורות אומר ש"צ "שני זתים"[2]א, אמת ויציב של יו"ט[4]. זולת "אין צור

שינויי נוסחאות

ה. הוספה: — שלא במקומה —: וגומרין קדיש אחר י"ת ליוצר כשאר כ"ת להפסיק למוסף, משא"כ כל שאר ימי המנוכה דאומ' תני קדיש אחר י"ת טרם הוצאת התורה (5. 6.). ו. הוספה: תשובת רבינו סי' קפב (1.). ז. הוספה: ואין מפטירין השמיס כאחי דזה הכלל לעולם מפטירין ממאי דקליק[8] (5. 6.). ח. ואז רמאון של מנוכה נמי הוי כשבת וקורין... (1. 2. 3.).

[י] א. הוספה: טוכמייסא למנוכה אין מתפילין "שני זתים", רק מתפילין "ממלכה ממושכת"[3] וכתיב שני שבתות בחנוכה אומר בשני... (אוק); ולית בו אופן (1.); ואופן (2.).

7. וראה בתשובות רבינו סי' קפב מ"ש רבינו על שאלת מהר"א מאיגרא בענין אם טעו וקראו לרביעי בשל ר"ת ואמרו קדיש על ס"ת ראשון, האם צריך קדיש נוסף אח"כ כשקראו בס"ח שני בשל חנוכה.
8. במהרא"ק בסי' עו וסי' עד הג"ה ב הלשון: "לעולם כנגד מה שקורא מפטירין המפטירין", וכן לק' כדברי רבינו סי' יב וגם שם הוא ממהרא"ק הנ"ל.
9. לכאורה מ"ש כאן מנהג רבינו סותר למה שהובא לעיל ממהרא"ק דכהן ולוי צריכים לקדות בחוכת היום, ולפיכך כהן ולוי יקראו בגמליאל, וישראל קורא באבידן עד סוף הסדרה. וב"כ במנהגי מהר"א טירנא, וכן הוא במקורות קדמונים, עיין במחזור ויטרי סי' רלט. וכ"כ בסדור רש"י סי' שיט רבים השמיני קורין ולוי בגמליאל וישראל קורא והולך מאכידן עד הסוף, וכ"כ בארחות חיים חלק א הל' קריאת ס"ת סי' נט. ומקורו של רבינו אינו ברור, אמנם מ"ש בהגהת מהרא"ק הנ"ל "ולא כיש נוהגין" וכו' משמע שהיו שנהגו כן בזמנו. ובזמנים מאוחרים יותר גם מצינו מנהג זה בוורמייזא, ראה בספר מנהגי וורמייזא לר"י שמש סי' רא שהביא המנהג שהקריאה ביום א' דחנוכה היא אחרת ממ"ש באן בשם רבינו, אך גם שם הוא ההיפך ממ"ש מהרא"ק וכל הפוסקים, דגם ביום השמיני כהן ולוי יקראו שניהם בחובת היום.
10. ראה לעיל הערה 2.
11. הגהה זו הסרה ברפוס ראשון ובכתבי היד, והיא זהה כנראה למנהג מהרא"ק הנז' בריש סימן זה.

[י] 1. יוצר, ראה סדר עבודת ישראל עמ' 637.
2. מאורה, שם עמ' 640.
3. הקטע באמצע פיוט "שני זיתים" המתחיל "ממלכה ממושכה" וכו', ובוורמייזא התחילו מהקטע ההוא ולא מתחילת הפיוט, ראה מנהגי וורמייזא לר"י שמש סי' רג ובהערות המהריד שם.
4. נוסח "אמת ויציב" מיוחד, מקוצר, הנאמר באשכנז כשאומרים זולת, ראה סדר עבודת ישראל עמ' 216.

חלף"[5]. ואם שני שבתות בחנוכה אומר בשני "אודך כי עניתני" ליוצר[6], וש"צ אומר אותו אמת ויציב דשל יו"ט. ביש מקומות אומר זולת "אין מושיע וגואל"[7]. בימי מהר"י מנ"ל לא שמעתי לומר בשבת שני בחנוכה שום דבר.
במנצא ביום ראשון דחנוכה אומרים קרובץ "אעדיף"[2].

[יא] הולכים[1] אצל האבל ביום שקורין הלל להתפלל כגון חנוכה ור"ח, ואין אומרים אותו אצל האבל. ובשבת[2] במנחה כשהולכין להתפלל אצל חתן א"א צו"צ. והסימן במקום נוץ א"א צו"ץ, נישואין קריי' נוץ בלע"ז[3]. אבל באלמנה ואלמן אומרים אותו. מצאתי במנהגי ריינוס, עכ"ה.

הג"ה[4]: קבלה היא בידינו שאין לאדם לעשות[5] מלאכה בשעה שברות דולקים בחנוכה. וי"א גם ביום ראשון ובאחרון מנהג רבותינו נוחי נפש לאסור מלאכה[5], עכ"ה ממנהגי ריינוס.

[יב] הנ"ה[1]: כשחל ר"ח טבת בשבת אומר יוצר ומאורות וזולת של חנוכה, ואופן ר"ח. כך מנהג ווינא[2], עכ"ה.

כשחל[2] ר"ח טבת בשבת מוציאין ג' ס"ת וקורין ו' בענייני דיום, ובשנייה דר"ח ומתחיל וביום השבת וגם ובראשי חדשיכם, וקדיש. למפטיר קורא בדחנוכה[3].

מעשה[3] בא לפני רבינו ששכח החזן וקרא ארבע בדר"ח טבת שחל בחול דחנוכה כדרך שרגילין בשאר ר"ח ושכח של חנוכה. ואמר ר' אם לא היתה

שינויי נוסחאות

ב. כל שמונה[6] (רוב כת"י) והקליר יקדש (1. ה. 89.).

[יא] א. ההסבר חסר במהרא"ק ובכת"י: כלשון גרפת[3] (89. בגליון). ב. שוס מלאכה (מהרא"ק).

[יב] א. וכן כמנגלא (מהרא"ק) וכן נהג מהר"י מנ"ל (1. 3.). ב. וכן נהג מהר"י מנ"ל (1.).

5. זולת לשבת ראשונה דחנוכה, שם עמ' 641.
6. יוצר לשבת שניה דחנוכה, שם עמ' 643.
7. זולת לשבת שניה דחנוכה, ראה סדר עבודת ישראל מנהג פולין עמ' 642, ויש מקומות שלא אמרוהו, ראה במנהגים של ר' סיני לואנץ בסוף מערבות וזולתות במנהג וורמייזא, ספר"מ תע"ד. וראה גם בסוף ספר המנהגים ושם נערכה השוואה בין המנהגים השונים בענין אמירת היוצרות הללו, וע"ע ספר יוסף אומץ סי' תתרפא מש"כ בשם רבינו בנירון היוצרות.
8. קרובה לחנוכה מיסורו של ר"א הקליר, הובא בא"ד סי' שכה וכן בהגמ"י הל' חנוכה ס"ד אות א.

[יא] 1. מהרא"ק סי' עב הגה ג, הובא בשם רבינו במג"א סי' קלא ס"ק י. וכן גם במקור חיים כסי' תכב ס"ב והוסיף בשם רבינו (?) אפילו אין שם אבל. 2. מהרא"ק שם הגה 3.
3. nozze =.
4. במהרא"ק סי' סח הגה ט בשם מנהגי ריינוס. ולפי גרסת רבינו גם לאנשים נוהג איסור זה של עשיית מלאכה בעוד שהנרות דולקות, וכן הביא באליה רבה ובמקור חיים ובמחצית השקל סי' תרע בשם רבינו. אבל הטור כתב דרזוקא הנשים נוהגות איסור זה, וכן פסק בשו"ע שם, וביאר המג"א בשם מטה משה לפי שהנס נעשה על ידן.
5. דומה למלאכה ביו"ט שנאסרה מלאכה רק ביום הראשון והאחרון. ומש"כ "גם" נראה דיש לתקן רק.

[יב] 1. מהרא"ק סי' עד הגה א.
2. שם סי' עד.
3. כל הקטע שלפנינו הוא ממהרא"ק סי' עה, ולקוח מסדור רש"י סי' שכו ובפרדס סי' כב, ומחזור ויטרי עמ' 206, וראה במקודות הנ"ל שינויי נוסח ממה שמועתק כאן.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ד ותחינה זו שמתחנן בנפילת אפים צריך לומר מיד אחר התפלה אבל אם הפסיק ועסק בדברים אחרים אחר התפלה שוב אין תחינתו נשמעת כל כך לכן אין לדבר בין תפלה לנפילת אפים (אע"פ שמן הדין אין איסור בדבר שהרי עיקר נפילת אפים היא רשות) [ה] ומ"מ א"צ ליזהר אלא מלהפסיק ולעסוק בדברים אחרים לגמרי אבל שיחה מועטת אין לחוש וכל שאין מפסיקין בדברים אחרים לגמרי [ו] יכול לילך אחר התפלה למקום אחר ליפול שם על פניו ועיקר נפילת אפים שנהגו בה בימי הראשונים [ז] היא ליפול על פניו ארצה אפילו שלא בפישוט ידים ורגלים [ח] (ואפילו יושב על הארץ ונופל על פניו ארצה) [ט] ואדם חשוב אינו דשאי ליפול על פניו בענין זה בפני הצבור [י] כשמתפלל על הצבור אם [יא] אין הצבור נופלים כך כמוהו אלא א"כ הוא בטוח במעשיו שיענה כיהושע בן נון (שהדי) נאמר בו קום לך למה זה אתה נופל על פניך (משמע שאין לו ליפול) לפי שאם לא יענה מיד [יב] יהרהרו הצבור אחריו לומר שאינו הגון ואינו דאוי ליענות וכן בל אדם אסור ליפול על פניו ארצה [יג] על גבי רצפת אבנים אפילו שלא בפישוט ידים ורגלים [יד] גזירה משום השתחוואה בפישוט ידים ורגלים שהיא אסורה מן התורה ולוקין עליו שנאמר * ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה ואינו מותר אלא במקדש בלבד [טו] ואם אינו מדביק פניו בקרקע אלא מטה על צידו מותר אפילו לאדם חשוב בפני הצבור ואפילו על גבי רצפת אבנים שלא בפישוט ידים ורגלים כמו שיתבאר ועכשיו שלא נהגו ליפול על פניהם ממש אלא בהטיית הראש וכיסוי הפנים בלבד [טז] לא שייך כל זה וכיון שאין נופלין ממש אלא שמכסה פניו [יז] נהגו ליפול אפילו מעומד [יח] אך ע"פ הקבלה דאוי להיות נפילת אפים מיושב [יט] ואם אי אפשר לישב במקום שכלו הג' פסיעות ימתין כדי הילוך ד' אמות ויחזור למקומו ויפול מיושב [כ] ונוהגים לכסות הפנים בבגד ולא די בכיסוי היד שנופל פניו עליה לפי שהיר והפנים גוף אחד הן ואין הגוף יכול לכסות את עצמו כמ"ש סי' ע"ד (סעיף ד') וצ"א (סעיף ד') [כא] ונהגו במקומות הדבה להטות על צד שמאל לפי שמצינו כשאדם מתפלל שכינה מימינו שנאמר * ה' צלך על יד ימינך וכמ"ש בסי' צ"ז (סעיף ב') נמצא כשהוא מוטה על שמאלו פניו כלפי שכינה ואם היה מוטה על ימינו היה להיפך ולא יתכן לעבד להיות אחוריו כלפי אדוניו [כב] וי"א להטות על יד ימינו שכשהוא מוטה על ימינו ושכינה כנגדו יכוון שמאלו תחת לדאשי וימינו תחבקני [כג] ונהגו במדינות אלו להטות בשחרית על ימינו ולא על שמאלו משום כבוד התפילין שבשמאלו ובמנחה או אפילו בשחרית כשאין לו תפילין בשמאלו מטה על שמאלו [כד] והש"ץ העומד מימין הארון טוב שיטה ראשו מעט כלפי הארון אף כשנופל על יד ימינו (כה) וה"ה היושבים בצר המנורה לפני הארון ונופלים על פניהם למזרח כמו הש"ץ) [כו] ע"פ הקבלה יש לומר מזמוד אליך ה' נפשי אשא [כז] אך מפני שהאומרו ולבו רחוק ממנו גורם לו להאסף בלא עתו לפיכך נמנעו לאומרו במדינות אלו אלא אומרים רחום וחנון כו' ה' אל באפך כו':

ב [כח] לאחר שנפל על פניו יגביה דאשו ויתחנן מעט מיושב כל מקום ומקום לפי מנהגו ומנהג פשוט לומר ואנחנו לא נדע מה נעשה כו' [כט] לפי שהתפללנו בכל ענין שיוכל אדם שיתפלל בישיבה ובעמידה ובנפילת אפים כאשר עשה משה רבינו עליו השלום שנאמר ואשב בהר וגו' ואתנפל לפני ה' וגו' ומאחר שאין בנו כח להתפלל בענין אחר אנו אומרים ואנחנו לא נדע מה נעשה כו' ואחר כך חצי קדיש אשרי למנצח:

ג [ל] יש נוהגים שאין נופלים אפים אלא במקום שיש שם ספר תורה וסימן לדבר במלחמת העי ויפול על פניו לפני ארון ה' ובמקום שאין ספר תורה נוהגין לומר תחינה בלא כיסוי פנים [לא] וחצר בית הכנסת הפתוחה לבית הכנסת המתפללים בה כשבית הכנסת פתוח נוהגים לומר תחנה כנפילת אפים כמו בבית הכנסת עצמו אבל לא כשבית הכנסת נעול [לב] ובית הכנסת של נשים היא כבית אחד לענין זה עם בית הכנסת שהספר תורה כתוכה אפילו אינו פתוח לו ונוהגים לומר בו בנפילת אפים אבל עזרה שלפני בית הכנסת רינה כחצר בית הבנסת [לג] אפילו יחיד המתפלל בביתו כשמתפלל בשעה שהציבור מתפללין בבית הכנסת יכול ליפול עמהם בשעה שהם נופלים שהרי

ד רשב"ם מ"מ נסס נמוסים ב"י ה מ"מ סק"א ו ס' מסרים מ"א שם
ז גמ' פ"ב למגילה כב ב' ח טור
ט גמרא שם
י ירושלמי פ"ב דתענית ה"ד הובא בתוס' שם
יא ר"ה אין יא סג"מ ברמב"ם פ"ה מה"ת אות ק' יב רא"ש הובא בב"י
יג גמרא שם
יד תוס' שם ד"ה ואב"א
* (ויקרא כ"ו)
טו גמרא שם
טז ריב"ש בב"י
יז ריב"ש נב"י ומהר"ל בדרכי משה אות כ'
יח כ"י מהר"ל
יט מ"מ סק"ה
כ מ"מ סק"ב
כא שלטי גיבורים בב"י
* (תהלים קב"א)
כב טור נסס המדרש שיר השירים ב' וריב"ש נסס רש"י בב"י
כג רמ"א סעי' א'
כד מנס מסס במ"א סק"ג
כה מ"מ שם
כו זהר בבדבר ק"ב ב'
כז מ"מ סק"ה
כח רמ"א שם
כט טור
ל רוקח בב"י לא מהר"ל ברמ"א סעי' ב'
לב מ"מ סק"ז
לג רמ"א שם

הוא כאלו עומד עמהם שאפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים כל שיש עשרה במקום אחד כמו שנתבאר בסי' נ"ה (סעיף כ"ג):

ד [לד] אין נפילת אפים בלילה מטעם הידוע ליודעים לפיכך [לה] אם נמשכה תפלת המנחה עד הלילה אין ליפול על פניו ויש לדלג אבינו מלכנו כדי ליפול מבעוד יום [לו] ומ"מ אין לחוש לזה אלא כודאי לילה אבל לא בבין השמשות [לז] ונוהגים ליפול על פניהם בלילה באשמורות הואיל והוא קרוב ליום [לח] ויש נוהגים להאריך בסליחות עד נכון היום ואז נופלים על פניהם:

ה [לט] נהגו שלא ליפול על פניהם בבית החתן [מ] ביום כניסתו לחופה מפני שיום טוב שלו הוא [מא] ולא בבית הכנסת ביום מילה [מב] מפני שמצות מילה בשמחה קבלו עליהם ולא [מג] כשיש שם חתן בבית הכנסת ולא בבית האבל מפני [מד] שז' ימי אבילות הוקשו לז' ימי החג לענין איסור עשיית מלאכה שנאמר והפכתי חגיכם לאבל [מה] וה"ה לוהוא רחום שאומר כב' וה' [מו] ואף לאחר שיצאו מבית החתן והאבל ובאו לבתיהם א"צ לומר תחנון לפי שמקומו הוא מיר אחר תפלת י"ח וכיון שנדחה ממקום קביעתו נדחה לגמרי [מז] וה"ה לוהוא רחום במדינות אלו שנוהגים לומר קודם נפילת אפים בכל הימים אף ע"פ שאמידתו חובה כמ"ש בסי' קל"ד (מ"מ ביון שחיובו אינו אלא מפני המנהג ועכשיו נפסדו מלאמרו בשעת חיובו דהיינו בזמן שנוהגים לאמרו בכל יום שהוא מיר אחר תפלת י"ח קודם נפילת אפים נפסדו כל היום) אבל בראש חודש שנוהגים שאין אומרים הלל בבית האבל (יש לכל אחד לומר הלל אחר בך כשבא לביתו שמצות הלל היא כל היום ואין מקומו קבוע מיד אחר תפלת י"ח שאפילו קודם התפלה צריך לקרותו לפעמים במ"ש בסי' תכ"ב ואצ"ל אחר התפלה שזמנה כל היום אפילו ליחיר בדאש חורש ואין אומרים אותו מיר אחר תפלת שחרית אלא משום זדיזין מקדימין למצות ועוד שאינו רומה לוהוא רחום שהיו פטורים מלאמרו כשעת חובתו מפני האבלות של אבל שהיא לו כיו"ט אבל מן הלל אינם פטורים אלא שמפני האבילות שבבית אין [מח] רוצים לומר שם לא המתים יהללו יה מפני שנדאה כלועג לרש לפיכך צריכים לצאת משם ולקדות כמו שהמתפלל כשהוא מהלך בדרך והגיע אצל קברות אחד י"ח מיד שהוא צריך להרחיק משם משום לועג לרש ולקרות הלל) כמה דברים אמורים בהלל של ראש חודש שחיובו אינו אלא מנהג ולא נהגו לקרות בבית האבל [מט] אבל בחנוכה שההלל הוא חובה מתקנת חכמים קורים גם בבית האבל שגם האבל חייב בו אלא שנוהגים שהאבל כל ל' ועל אביו ועל אמו כל י"ב חודש אינו עובר לפני התיבה בעת ההלל כי הקהל אז בשמחה כעין שבתות ויו"ט:

ו [נ] אין מונעין מליפול על פניהם ביום המילה אלא בבית הכנסת שהמילה בו אבל בבית הבנסת אחר נופלין [נא] ובזמן הקור שמלין התינוק בביתו נוהגים שלא ליפול על פניהם בבית הכנסת שבעל הברית מתפלל שם [נב] וכל זה בתפלת שחרית שמלין אז התינוק אבל במנחה אע"פ שמתפללין אצל התינוק אומרים תחנון משא"כ בחתן שאין אומרים תחנון כל היום כשמתפללים אצל החתן או אם בא לבית הכנסת ביום כניסתו לחופה ויש מקומות נוהגים שאין החתנים הולכים לבית הבנסת יום או יומים קודם החופה כדי שיוכלו הקהל לומר תחנון אך אם נכנסו לבית הכנסת אומרים תחנון לבד מיום החופה [נג] ויש נוהגים שלא לומר תחנון כל ז' כשהחתן בבית הכנסת שכל ז' ימי המשתה הם לו כרגל ואפילו ביום ח' לחופתו (בשחרית) אין נוהגים ליפול על פניהם כיון שהיתה החופה סמוך לערב (ולא נשלמו ז' ימים עד יום ח' בעת ההיא). [נד] ויש מקומות נוהגים שלא לומר גם במנחה כשמתפללים אצל התינוק אבל בבית הכנסת נופלים אע"פ שבעל הברית מתפלל שם [נה] ובשבת אומרים צרקתך צרק אפילו אין עושין הסעודה אלא בלילה:

לד ס"ע סעי' ג' לה מ"מ סק"ט לו כ"י ט"ז סק"ח לז ס"ע שם לח מ"מ שם לט ס"ע סעי' ד' מ רמ"א שם מא ס"ע שם מב ס"ל כ"ו מג ס"ע שם מד ס"ל כ"ו מה שם מו ט"ז סק"ו מז ט"ז שם דלא במ"ש נסק"ט מח ט"ז ס' מט סק"ב ס' הרוקח
נ מהרי"ל רמ"א סעיף ד'
נא כנה"ג מ"מ ס"ק י"א
נב רמ"א שם
נג כנה"ג הובא במ"מ ס"ק י"ב
נד כ"מ ט"ז ס"ק י"א מ"מ ס"ק י"ב
נה הבמ"ג מ"מ ס"ק י"א

הסימנים החסרים עד סימן קנ"ח לא ידענו מה היה להם כי לא היו מדפוס מעולם ותבל על דמדין יכעת הגנו הסני סימנים קנ"ה וקנ"ו לאסר נמצאו בתמתת הרב ז"ל ועדן לא כאו בדפוס מעולם וה' יוריעו דעת להאיר עיניו במאור תורתו אמן:

שכל

[סימן קמא] כשם מהר"י מולין דאפילו יחיד שהוא עומד חוץ לבית הכנסת יכול ליפול תחנון עם הצבור, דמחילה של גרגל אינה מספקת, [ע"כ]. וגראה לענין (מ) כיסוי פניס קאמר, עכ"ל [דרכי משה]. משמע דוקא כשעה שהצבור (נ) אומרים תחנון אומר עמהם, (י"א) ועיין סימן נ"ה סעיף כ, והוא הדין כאן: ט קרוב ליום. וברקנ"ט פרשת קרח [נט, ג] כתב להאריך בסליחות עד נכון היום ואז יפלו על פניהם, עכ"ל. ומנהג זה לא יתכן בערב ראש השנה, עיין סימן (י"ב) תקפ"ו [סעיף ג ומ"ק יג].

ג אין נפילת אפים (ח) אשמורות נוהגים ליפול על פניהם שהוא ט קרוב ליום:

ד נהגו שלא ליפול על פניהם (ט) לא י בבית (י) האבל (י) ולא בבית החתן ולא בבית

ונראה לי דאם נמשכה תפלת מנחה עד הלילה לכולי עלמא אין נופלין, דתחלת הלילה חצטרת הדינין, מה שאין כן אחר חצות הלילה. ונראה לי לדג אמינו מלכנו כדי ליפול מבעוד יום: י בבית האבל. אין אומרים שם (י"ב) תחינה (י"ג) ולמנצח (שיר) [ושיר] (ל) מזמור (ב"י יו"ד סוף סימן של"ג ד"ה כתב הכל ט בשם כל בו סימן קיד פ"ב פס, ג). וכן נוהגין בקושטנטינא. אבל ואני (י"ד) זאת בריתי אומר (כנסת הגדולה הגה"ט). לאין אומרים שם הלל, אפילו בחנוכה (מהרי"ל הלכות חנוכה עמוד מט, מעגלי צדק מ"ג ענין חנוכה מת, ג). אבל התניא [סימן מפ] כתב דדוקא בראש חדש אין אומרים הלל, שאינו אלא מנהג, אבל בחנוכה אומרים. וז"ל הרוקח [סימן שנז], אין אומרים הלל דהוי דבר שמחה. ותו, דעשרה שפירשו מן הצבור ביחידים דמי, עכ"ל. משמע דבחנוכה אומרים, דהא יחיד גומר בו לכולי עלמא. ועיין מה שכתוב [שוף] סימן תרל"ג בטור דכל עשרה (טו) מיקרי ציבור, ולכן נראה לי ב דבחנוכה טוב שיקרא

ונראה לי לדג אמינו מלכנו כדי ליפול מבעוד יום: י בבית האבל. אין אומרים שם (י"ג) תחינה (י"ד) ולמנצח (שיר) [ושיר] (ל) מזמור (ב"י יו"ד סוף סימן של"ג ד"ה כתב הכל ט בשם כל בו סימן קיד פ"ב פס, ג). וכן נוהגין בקושטנטינא. אבל ואני (י"ד) זאת בריתי אומר (כנסת הגדולה הגה"ט). לאין אומרים שם הלל, אפילו בחנוכה (מהרי"ל הלכות חנוכה עמוד מט, מעגלי צדק מ"ג ענין חנוכה מת, ג). אבל התניא [סימן מפ] כתב דדוקא בראש חדש אין אומרים הלל, שאינו אלא מנהג, אבל בחנוכה אומרים. וז"ל הרוקח [סימן שנז], אין אומרים הלל דהוי דבר שמחה. ותו, דעשרה שפירשו מן הצבור ביחידים דמי, עכ"ל. משמע דבחנוכה אומרים, דהא יחיד גומר בו לכולי עלמא. ועיין מה שכתוב [שוף] סימן תרל"ג בטור דכל עשרה (טו) מיקרי ציבור, ולכן נראה לי ב דבחנוכה טוב שיקרא

לא יעוררו שם מדת הדין, אבל אחר שיאמר מזמור. אולא דלפי מה שכתוב בסעיף ו' שאין לדבר בין תפלה לתחנון, ממילא גם בהוא רמוס הוא כן, דהא אומרים אותו בין י"ח לתחנון, א"כ כיון דלא שייך לאומרו במקומו דהיינו אחר י"ח לא יאמר אותו גם אח"כ. ומה שכתב רמ"א דדוקא ביום מופסו, כן כתב ב"י [ד"ה וז"ל שבלי הלקט] בשם שבלי [ה]לקט [סימן נ]. (יא) ומימא לי דהא כל ז' ימי משתה מיקרי מועד גבי חתן כמו שכתב [ב"י] בשם ריצב"א [מובא במרדכי מגילה רמז תתמח] ריש סימן (קל"ב) [קלה], ולמה יאמרו בחנון בשאר ימי המשתה כשיש שם החתן, דהא בראש חדש אין נופלים הוא משום דקרוי מועד כמו שכתב ב"י [בסמן] בשם שבלי [ה]לקט [שם] עצמו, וכאן כל ז' ימי משתה קרוי מועד. על כן נראה לי יחיד ז' ימי משתה לא יאמר בחנון לבית הכנסת מטעם זה, אלא יתנצל

שערי תשובה

(י) האבל. עיין באר היטב. מה שכתב בשם הט"ז ביו"ד. ועיין בספר פרי האדמה [ח"א רמב"ם תפילה ה. טו] ובברכי יוסף [אות ג] דמנהג ירושלים שלא לומר תחנונים בבית הסת אף שאין שם אבל, ע"ש. ומה שכתב [באר היסב] בשיירי כנסת הגדולה יתום כו', לא ידעתי מה שאיטיה הכא, ושם מיירי לענין מילה שאף שמת אביו קודם שנולד מכל מקום כשמלין אותו אין אומרים חחנון, ע"ש. ועיין באשל אברהם [אחר ספרשים ס"ק ב] בשם תשובת מהרח"ש [תורת חיים] כשאין אבי הבן בעיר, ועיין שם שכתב שאף שאין מלין בבית הכנסת כי אם בבית אבי הבן, כיון שהקרובים הולכים לבית הכנסת ומתפללים שם אין נפילת אפים, ע"ש. והיינו כמנהג הכנסת הגדולה שבחב [באר היסב] לקמן ס"ק י"ב. ועיין באר יעקב [סימן קלא סעיף ד] שיש מקומות נוהגין בשיש מילה בבית הכנסת אשר שם הרוב העיר, והוא הישינה משאר בית הכנסת שבעיר, אין אומרים חחנון ככל בית הכנסת שבעיר. ודוקא כשהם מחפללין בשוה עם כית הכנסת הגדולה ולא קודם להם או אחריהם. וכתב הוא ז"ל דהוא הדין יחיד שמתפלל בביתו בשעה שהצבור מתפללין אין צריך לומר תחנון, וכל שכן הוא דהוא נגדד אחר הצבור. ועיין סימן רס"ג [סעיף יב] לענין קבלת שבת. ועיין בזרע יעקב סימן מ"ג. ועיין באליה רבה [ס"ק י] שבפראג נוהגין בשיש מילה בבית הכנסת ישינה וחדשה שאין אומרים בשאר בית

ביאור הגר"א

[ח] [סעיף ד] נהגו כו'. ראתקש לתנ בפרק ג' דמועד קטן ט"ו ב': [ט] ולא כו'. ראתקש ג"כ לדגל, כמו שכתוב בפרק א' דמועד קטן [ז, ב] ובפרק א'

באר היטב

(ט) בלילה. ואם נמשכה מנחה עד הלילה ממש, אין נופלים, [מ"א ס"ק ט]. וכן המסמות מותר, ע"ז [ס"ק מ]: (י) האבל. רש"ל, דאין אומרים שם תחנה כלל. גם אין אומרים למנצח [ו]שיר מזמור, אבל זאת בריתי אותם אומר. ג ואין אומרים שם הלל אפילו בחנוכה, מהרי"ל. אבל התניא כתב דדוקא בראש חדש אין אומרים הלל, שאינו אלא מנהג, אבל בחנוכה אומרים. וכתב המ"א [ס"ק ז] דמחנוכה טוב שיקרא כל אחד הלל בביתו, וכן כתב [מ]הר"ן. ועיין בגו"ז דבס"ק ע' כתב דוהוא רמוס שאומרים בשני ומיטי לריכין האומרים התפללים שם שיאמרוהו בביתם אחר שיצאו משם, אבל רמוס ותנון לא יאמרוהו כלל אפילו בביתם, ע"ש הטעם. ובס"ק שאחר זה כתב דאפילו והוא רמוס לא יאמרוהו אח"כ בביתם, כיון דלא שייך לאומרו במקומו, ע"ש. ובין"ד סימן שנ"ו [ס"ק ב] כתב אתם בשם הרוקח [סימן שמו] שאחר גמר תפלה אומרים תחנון, ע"ש, ולא קא מפליג בין רמוס ותנון לבין והוא רמוס, וצ"ע. ובאחר הטיב אשר לפני כתב כזה [ה]לשון, ונראה מדבריו דגם בבית האבל אין צריך לומר אח"כ, כיון שלא אמרו במקומו, עכ"ל. ולא ידעתי מה נראה מדבריו שייך הכא. גם נראה דאשתמיטתיה מה שכתב הט"ז בין"ד בשם הרוקח כמו שכתבתי, ועיין שם ס"ק (ל') [ד] [ב] מה שכתבתי שם. כתב בשיירי כנסת הגדולה [הגהב"י אות יח] דאף בימות שאת אבו אין אומרים בשאר אין אומרים תחנון

הגהות רעק"א

כ) [בגי"א סק"י] ולמנצח ושיר מזמור. וברכת כהנים יש שאומרים אותו בבית האבל, ויש שאין אומרים אותו. ומסתברא שאין הגון לאומרו, שהרי אבל ומשפחה מאד הוקשו זה לזה, ומשפחה מאד אסרים אין אומרים אותו, מרא סימן ס"ת. וכן

(ט) בלילה. כי נפילת אפים, כן נראה לי: (ח) בלילה. כי נפילת אפים, כן נראה לי: רמז למדת הלילה כו', כן כתב ב"י [ד"ה כתב רבינו] בשם מהר"י אטוהב. ונראה אחין לאותם זה כל זמן שאין ודאי לילה אולא אין המשמות, דלא גרע מלול אשמורת שהוא קרוב ליום: (ט) לא בבית האבל. הטעם בב"י [ד"ה וז"ל שבלי הלקט] משם שבלי [ה]לקט [סימן נ] משום דכתיב

והפכתי חגיכם לאבל, ע"כ. ואם כן כל ז' קאמר, דהא מדמינן לאב דהיינו ז' ימי החג, ומבואר שם שגם שאר ודוי ותחנונים אין אומרים שם. ומכל מקום נראה לי לחלק, דנפילת אפים לא יאמרו אפילו האחרים כלל, הן בבית האבל הן אחר שיאמר, דכבר מוכח ריש הסימן דצריך לומר תכף אחר תפלת י"ח. אבל שאר תחנונים כגון והוא רחום, ודאי האחרים המתפללים יאמרוהו בבית אחר שיאמר משם לבתיהם, ולמה יהיו פטורים מזה (יא) והא מוכח בגרא דיינו שקבעתם בכל שני וחמיטי כמו שכתוב בסימן קל"ד [סעיף ג], כן נראה לי: (י) ולא בבית החתן. ומה נראה דאפילו יולא אח"כ לבתו אין צריך לומר תחנונים כגון והוא רחום, כיון שהיה בבית הכנסת בשעת התפלה ואנה עליו השמחה, וכן בחילה. מה שאין כן בבית האבל שזכרנו [ס"ק ט], שאם אין הטעם משום שאבל עליו לער של האבל, דגם האבל עצמו אין פטור אין משום לער אלא שמדת הדין שולט עליו ואין ראוי להתעורר אז בנפילת אפים שרומז למדת הדין ג"כ, כמו שכתוב בלבש [סעיף ד], ועל כן גם האחרים לא יעוררו שם מדת הדין, אבל אחר שיאמר מזמור. אולא דלפי מה שכתוב בסעיף ו' שאין לדבר בין תפלה לתחנון, ממילא גם בהוא רמוס הוא כן, דהא אומרים אותו בין י"ח לתחנון, א"כ כיון דלא שייך לאומרו במקומו דהיינו אחר י"ח לא יאמר אותו גם אח"כ. ומה שכתב רמ"א דדוקא ביום מופסו, כן כתב ב"י [ד"ה וז"ל שבלי הלקט] בשם שבלי [ה]לקט [סימן נ]. (יב) ומימא לי דהא כל ז' ימי משתה מיקרי מועד גבי חתן כמו שכתב [ב"י] בשם ריצב"א [מובא במרדכי מגילה רמז תתמח] ריש סימן (קל"ב) [קלה], ולמה יאמרו בחנון בשאר ימי המשתה כשיש שם החתן, דהא בראש חדש אין נופלים הוא משום דקרוי מועד כמו שכתב ב"י [בסמן] בשם שבלי [ה]לקט [שם] עצמו, וכאן כל ז' ימי משתה קרוי מועד. על כן נראה לי יחיד ז' ימי משתה הכנסת מטעם זה, אלא יתנצל

באר היטב

(ט) בלילה. ואם נמשכה מנחה עד הלילה ממש, אין נופלים, [מ"א ס"ק ט]. וכן המסמות מותר, ע"ז [ס"ק מ]: (י) האבל. רש"ל, דאין אומרים שם תחנה כלל. גם אין אומרים למנצח [ו]שיר מזמור, אבל זאת בריתי אותם אומר. ג ואין אומרים שם הלל אפילו בחנוכה, מהרי"ל. אבל התניא כתב דדוקא בראש חדש אין אומרים הלל, שאינו אלא מנהג, אבל בחנוכה אומרים. וכתב המ"א [ס"ק ז] דמחנוכה טוב שיקרא כל אחד הלל בביתו, וכן כתב [מ]הר"ן. ועיין בגו"ז דבס"ק ע' כתב דוהוא רמוס שאומרים בשני ומיטי לריכין האומרים התפללים שם שיאמרוהו בביתם אחר שיצאו משם, אבל רמוס ותנון לא יאמרוהו כלל אפילו בביתם, ע"ש הטעם. ובס"ק שאחר זה כתב דאפילו והוא רמוס לא יאמרוהו אח"כ בביתם, כיון דלא שייך לאומרו במקומו, ע"ש. ובין"ד סימן שנ"ו [ס"ק ב] כתב אתם בשם הרוקח [סימן שמו] שאחר גמר תפלה אומרים תחנון, ע"ש, ולא קא מפליג בין רמוס ותנון לבין והוא רמוס, וצ"ע. ובאחר הטיב אשר לפני כתב כזה [ה]לשון, ונראה מדבריו דגם בבית האבל אין צריך לומר אח"כ, כיון שלא אמרו במקומו, עכ"ל. ולא ידעתי מה נראה מדבריו שייך הכא. גם נראה דאשתמיטתיה מה שכתב הט"ז בין"ד בשם הרוקח כמו שכתבתי, ועיין שם ס"ק (ל') [ד] [ב] מה שכתבתי שם. כתב בשיירי כנסת הגדולה [הגהב"י אות יח] דאף בימות שאת אבו אין אומרים בשאר אין אומרים תחנון

הגהות רעק"א

כ) [בגי"א סק"י] ולמנצח ושיר מזמור. וברכת כהנים יש שאומרים אותו בבית האבל, ויש שאין אומרים אותו. ומסתברא שאין הגון לאומרו, שהרי אבל ומשפחה מאד הוקשו זה לזה, ומשפחה מאד אסרים אין אומרים אותו, מרא סימן ס"ת. וכן

כתב בשיירי כנסת הגדולה סימן קכ"ח בהגהת כ"י אות כ"ו ובסימן תקנ"ח בטור אות י"ח:

לבושי שרד

(כ"ד) ס"ז סק"ז כל שכן אם מתפללין במנין, כנ"ל: (ו) שם בשעה זו. פירוש, בשעה שהצבור מתפללין: (ז) בגי"א סק"ח כיסוי סנים. קצת קשה לי מה, דהא כיסוי פניס מאורו נפילת אפים, א"כ מה הוצרך הרכי מקה לכתוב ונראה כי', כיון דלשון האגור הוא כך נהגים ליפול תחנון: (ח) שם אומרים תחנון. מלשון עם הצבור משמע כך. ומה שהראה לסימן נ"ה, ר"ל דכתוב שם דאע"ג דתחילה של גרגל אינה מספקת בין ישראל כו', מיוף אז עצודה זרה כו' מספיק: (י"א) שם ועיין סימן נ"ה סעיף כ', כנ"ל: (י"ב) שם סק"ם תקפ"א. דאין נפילת אפים בערב ראש השנה, ואפילו הכי בסליחות נופלין, כיון שמסיימין קודם עלות השחר, ממילא לא יתכן מהנג זה בערב ראש השנה. ודברי פרי מגדים כזה אינו מבין, וע"ש: (י"ג) ב"ז סק"ם והא חובת גברא. אבל בס"ק שאחר

זה מוכר בו הט"ז ופסק דאין צריך לומר והוא רחום גם בביתו: (יג) שם סק"י ותימא לי דהא כל ז'. דמה שכתב רמ"א ולא מיקרי חפן אלא ביום שנכנס לחופה, בא לאמרו בין לפניו וכין לאחריו [ב] (לאפוקי ממהרש"ל כתו שהבית המג"א ס"ק יב), דכך משמע מתקור הדין בב"י בשם שבלי [ה]לקט. והמג"א בס"ק י"ב מפרש גם כן דרמ"א מתמנו גם לאחריו, מדכתב התג"א יש נוהגין כו': (יג*) בגי"א סק"י תחינה ולמנצח ושיר מזמור לאסף, כנ"ל: (יד) שם ואת בריתי. ר"ל, אף על פי שהאבל אסור בתלמוד תורה: (טו) שם מיקרי צבור. ר"ל, ונמתר טעם שני דהרוקח. ומכל מקום דינו דרוקח אמת, ממתת טעם הראשון, ודוקא בראש חדש שאינו אלא מנהג, אבל בחנוכה אינו אלא בטלוגנא דמהרי"ל והמג"א, לכן דיים המג"א שיקרא כל אחד הלל בביתו:

עטרת זקנים

ג) נהגו שלא ליפול על פניהם לא בבית האבל כו'. אפילו כשיש שם ספר תורה. ועוד יש טעם משום כדי שלא לעורר ולהגביר מדת הדין, [בלבש סעיף ד]. ולפי זה אומרים סליחות בבית באבל אבל לא וידויין ותחינות:

הגהות והערות

כו) בדפוסים לאשמוים בגו"ש שם כתוב ובלבד שלא יפסיק כומי [נ"ל גוי (שבלוניקי שכ"מ)], ובדפ"ל שינו מיולאת הלגור וכתבו עכו"ם, וכתב שם המ"ל ס"ק טו ח"ל: נראה לי שכ"ל שלא יהא עכודה אלילים מפסקת, אבל עובד עכודת אלילים אינו מפסיק:

כז) עיין סימן רל"ז [בהגה]: (בלילון מ"א)

כח) שם כתב על מים הכנסת שיש בו תמן ולא כתב על מים התמן, אך בטור כתב שאין נופלין בבית התמן:

כט) עיין עכודה זקנים סק"ג:

ל) עיים הכל בו, וכ"כ לבשי שרד ומקור חיים, וכן פירש מהר"ם:

לא) נראה דל"ל המ"ל עם רקנ"ט:

לב) הכוונה לנאר היטב להר"י אשכנזי מטיקטין, ולפנינו ביו"ד הוא בס"ק ב:

לג) בבית"י כתוב בין לפניו (לאפוקי כו') ובין לאחריו:

לד) אין זה טעם הרוקח, אלא כך הטעם הב"י [ד"ה וז"ל שבלי בשם שבלי הלקט סימן נ בין תעשה נאם אליקרי אבל ואבל אינהקש לתנ:

לה) עיין הגהות המהגיוס עמוד כז אות מז, שב"כ הטעם דין זה בשם הה"ד:

הגהות הסמ"ע

קלא סעיף ג אין נפילת אפים בלילה. מידרש לאחר תפילה ערבית:

כל אחד הלל בימו, וכן מצאתי כתוב בשם מהר"ן: **יא אין** **המילה בבית הכנסת.** וכל שכן שאם תל בשבת שאין אומרים פיוטים, דבקל דחינן להו (מהרל"י מרומת הדשן מ"ג סימן פא). ומשמע שם דזמון הקרירות שמלין בבית אחר אומרים תחנון בבית הכנסת, ול"ע. ובכנסת הגדולה [הגב"י] כתב שמנהג כל המקומות שאפילו המילה בבית אחר אין נופלין בבית הכנסת שמתפלל שם בעל הברית. כתב בהגהות מנהגים הלכות שבת [עמוד כו אות מד] במילה אין אומרים אב הרחמים, ולמנחה אומרים לדקתך, אף על פי שיש מקומות שאין עושין סעודה אלא בלילה: **יב במנחה.** וב"מ [סוף הסימן] כתב דהוה רש"ל [ז] שאין אומרים כשמתפללין אצל החיצוק, וכן נוהגין בגריסק דליטא, ובהגהות מיימוניות [מפילה ה אות ג] איירי כשאין מתפללין אצל החיצוק, עכ"ל. והא לך לשון הגהות מיימוניות, אין נפילת אפים בתפלת יולר שביום המילה, וכן ביום הנישואין במקום שהתחן מתפלל שם, עכ"ל. מדנקט בתחן ביום הנישואין ובמילה בתפלת יולר, משמע דבמנחה נופלין אף שמתפללין אצל החיצוק, דאם לא כן הוה ליה למיתני מדא בגא ביום הנישואין וביום המילה אצל החיצוק והחתן. ומכל מקום (היכא) [היכי] דנהוג נהוג. וכתב מהרל"י [מרומת הדשן מ"ג סימן פ] ובריינו"ם נוהגים החתנים לנאת מבית הכנסת ביום ה' קודם רגה שיוכלו הקהל לומר תחנה, וכל שכן ביום ו' שהוא עיקר התופה (דרכי משה אות ג). וגם במדינות אלו נוהגים אלא ליכנס בבית הכנסת יום או יומים קודם התופה, ואולי הוא מהאי טעמא. ומיהו אם נכנס אומרים תחנון, מלבד [ז] ביום התופה כמו שכתב רמ"א פה. יש נוהגין שאין ליפול כל ז' כשהתחן בבית הכנסת, ואפילו ביום ו' שהוא מ' לתופתו אין נופלין, כיון שהיתה התופה סמוך לערב (כנסת הגדולה הגב"י): **יג בשחרית.** כמדומה שסבר שעל והוא רחום דקודם [מז] ברכו קאמר. ולי"ת, [ח] דעל והוא רחום שאפשי תחנון קאמר, שמנהג פשוט בכל מקום לאמרו, כמו שכתוב סימן קל"ד [סעיף ה], ול"ע: **יד שאא ליפול.** בני אוסטרייך נוהגין שאין אוכלין קטניות בימים שאין נופלין, משום דדמי לאבילות המתגלגל (מהרי"ל ליקוטים עמוד תריב): **טז בחמשה עשר באב.** אימא בבבא בתרא דף קכ"א הרבה נעמים שהיה יום טוב גדול בזמן המקדש: **טז בחמשה עשר בשבט.** ראש השנה לאילנות. ונוהגין האשכנזים להרבות בפירות של אילנות (תיקון יששכר דף ס"ב מאור קטעות הפנים מודש שבט, כנסת הגדולה הגב"י): **יז בל"ג בעומר.** מעשה באחד שנהג כל ימיו לומר נחם בנוסח ירושלים, ואמרו בל"ג בעומר ונענע על זה מפני שהוא יום טוב (כוונת המר"י ג, ח; שער הכוונות ענין ספירת העומר דרוש יב ד"ה ענין מנהג):

ערך לחם למהריק"ש

סעיף ד **ביום מילה** וכו'. בשחרית דמן הסתם בבית הכנסת נעשית, ובשאין החיצוק ניכול בחוצה בית הכנסת לא עבדינן ולא שבקינן מידי בשביל המילה: בסוף **ולא כשיש** **שם חתן.** וכשמתפלל החתן בבית הכנסת שהצבור מתפללין שם, נראה לי דלא תפיב בבית החתן לנטל נפילת אפים, שאין לו שום רשיון בבית אביו אם לא שהשאיל ביתו לצבור להתפלל בו בכל עת שירצו כלי שום רשות ממנו, ועיין סימן (של"ד) [קנג] [סעיף ו בראש נהגו]. עיין סימן תקנ"ט דין ג' וסימן תל"ג [ערך לחם] על דין ג' וסימן רל"ב דין ה' [מז]: **ולא במנחה שלפניו כו'.** מדנקט לשון יחיד. משמע דאפשר אחרים קבלו, וסימן תקנ"ט [שם] נראה דקאי אמנילתו, ועיין שם בשבל מעשה באחד בשמר בשמת: בסוף **בפורים אין נופלים על פניהם כו'.** ולא ל"ג לעומר ולא מ"ד בחייב מפני קרבן פסח שני:

ביאור הגר"א

דבתובות [נ, ב]: [י] **ביום מילה.** שקבלו עליהם בשמחה, כמו שכתוב בריש פרק י"ט דשבת שנאמר [תהילים קיט, קכב] **שש כו'.** [יא] [והגה בחתן שאין **אומרים כו'.** אע"פ שהחופה לאחר מנחה. כמו בערב פסח שהוא יום טוב אע"פ ששחיטת פסחים אחר חצות, מהרא"י [מרומת הדשן סימן פ]: [יב] [סעיף ו] **נהגו כו'.** כמו שכתוב בפרק בתרא דתענית [כו, ב] לא היו כו': [יג] **ולא בחמשה עשר בשבט.** שהוא ראש השנה לאילנות [ראש השנה ב, א], וכמו כל ד' ראש השנה שהן יום טוב [מב]: [יד] **ולא בראש חדש.** שהן בולן יום טוב ואסורין בהספד ובתענית [מתר קטן בח, ב], ולבך אין אומרים גם למנצח בהם כמו שכתוב בסעיף א' (בהגה): [טו] **ולא במנחה כו'.** שמאז התחלת איסור הספד, כמו שכתוב בפרק ג' דמועד קטן [כו, א] מאימתי זוקפין בו', פרש"י [מג]: [טז] [והגה] בל"ג כו'. שבו פסקו תלמידי ר' עקיבא למות, וכמו שכתוב בסוף תענית [ל, ב] על מתי מדבר: [יז] **בערב יום כיפור כו'.** ובשאר ערב יום טוב אין צריך לומר, כמו שכתוב בסעיף ז'. ועיין בסוף פרק ה' דחולין פ"ג א', ועיין תוספות שם ד"ה כדברי והא דלא כו' [מח]:

מחצית השקל

בט"ז יו"ד סימן שע"ו [ס"ק כ], ועיין מה שכתב עליו פה בספר אליה רבה [שם]: (ס"ק יא) **אין כו'.** **שאם חל בשבת.** ואין המילה בבית הכנסת: **שאין אומרים פיוטים.** של מילה: דבקל דחינן להו. דהא איבא כמה פוסקים דסבירא להו דבשוה פעם לא נכון לומר פיוטים, דהוי הפסק, וכדלעיל סימן קי"ב [סעיף ב] [יז]: **שמלין בבית אחר.** אבל בעלי ברית מתפלל בביה הכנסת: **ולמנחה אומר צדקתך.** דהא בכל פעם שאומרים בחול תחנון אומרים בשבת צדקתך, ובמנחה במילה אומרים תחנון וכמו שכתב רמ"א, ועיין במ"א ס"ק י"ב: (ס"ק יב) **במנחה כו'.** **והא לך לשון הגהות מיימוניות.** ר"ל, דמשמע דלא כהב"ח. ואפילו למאן דאמר דאין אומרים במנחה בשמתפללים אצל התינוק כתב בספר אליה רבה [ס"ק יא] היינו דוקא בשמתפללים קודם הסעודה, אבל אי מתפללים אחר הסעודה אפשר דאומרים תחנון: **לצאת מבית הכנסת ביום ה'.** שקודם החופה, והיינו שלמחרת ביום ו"ו [ס"ק כב], ועיין מה שכתב עליו פה בספר אליה רבה [שם]: (ס"ק יא) **אין כו'.** **שאם חל בשבת.** ואין המילה בבית הכנסת: **שאין אומרים פיוטים.** של מילה: דבקל דחינן להו. דהא איבא כמה פוסקים דסבירא להו דבשוה פעם לא נכון לומר פיוטים, דהוי הפסק, וכדלעיל סימן קי"ב [סעיף ב] [יז]: **שמלין בבית אחר.** אבל בעלי ברית מתפלל בביה הכנסת: **ולמנחה אומר צדקתך.** דהא בכל פעם שאומרים בחול תחנון אומרים בשבת צדקתך, ובמנחה במילה אומרים תחנון וכמו שכתב רמ"א, ועיין במ"א ס"ק י"ב: (ס"ק יב) **במנחה כו'.** **והא לך לשון הגהות מיימוניות.** ר"ל, דמשמע דלא כהב"ח. ואפילו למאן דאמר דאין אומרים במנחה בשמתפללים אצל התינוק כתב בספר אליה רבה [ס"ק יא] היינו דוקא בשמתפללים קודם הסעודה, אבל אי מתפללים אחר הסעודה אפשר דאומרים תחנון: **לצאת מבית הכנסת ביום ה'.** שקודם החופה, והיינו שלמחרת ביום ו"ו [ס"ק כב]. ועיין מה שכתב עליו פה בספר אליה רבה [שם]: (ס"ק יא) **אין כו'.** **שאם חל בשבת.** ואין המילה בבית הכנסת: **שאין אומרים פיוטים.** של מילה: דבקל דחינן להו. דהא איבא כמה פוסקים דסבירא להו דבשוה פעם לא נכון לומר פיוטים, דהוי הפסק, וכדלעיל סימן קי"ב [סעיף ב] [יז]: **שמלין בבית אחר.** אבל בעלי ברית מתפלל בביה הכנסת: **ולמנחה אומר צדקתך.** דהא בכל פעם שאומרים בחול תחנון אומרים בשבת צדקתך, ובמנחה במילה אומרים תחנון וכמו שכתב רמ"א, ועיין במ"א ס"ק י"ב: (ס"ק יב) **במנחה כו'.** **והא לך לשון הגהות מיימוניות.** ר"ל, דמשמע דלא כהב"ח. ואפילו למאן דאמר דאין אומרים במנחה בשמתפללים אצל התינוק כתב בספר אליה רבה [ס"ק יא] היינו דוקא בשמתפללים קודם הסעודה, אבל אי מתפללים אחר הסעודה אפשר דאומרים תחנון: **לצאת מבית הכנסת ביום ה'.** שקודם החופה, והיינו

הגהות הסמ"ע

סעיף ו וכן ערב ראש השנה וכו' **אפילו שחרית.** עיין לקמן סימן תקפ"א [סעיף ג]:

ה. שם כשם ר' [ולהקן] בר יהודה:

ו. מת יוסף [ד"ה כתב הרוקח]:

ו*. שגלי הלקט סימן ל:

ו**. שם כשם גאון:

ציונים לרמ"א

ג) פסקי מהרא"י [מרומת הדשן מ"ג] סימן פ"א [ודרכי משה אות ג שכן המנהג בעירו]: ד) [ודרכי משה שם ממשמעות] הגהות מיימוניות פרק ה' מהלכות תפלה [אות ג]: ג*) דרכי משה שם: ה) מנהגים [מנהג כל השנה עמוד קנז, שגלי הלקט שם]: ע*) דרכי משה שם:

עטרת זקנים

ג*) ובזמן המילה אין אומרים תחנון דוקא שחרית. ויש אומרים שאין אומרים אף במנחה [נ"מ סוף הסימן, כשם מהדרש"ל לז]. דהיינו אצל תינוק הנימול, וכן נוהגין בק"ק בריסק דליטא, [נ"מ שם]. אבל אצל החתן אין אומרים כל היום [דלכי עשה אות ג ממשמעות הגהות מיימון פרק ה' מהלכות תפלה אות ג]:

הגהות והערות

לז) עיין מהרש"ל בהגהות העור יו"ד סוף סימן רס"ב: לז) שם מיירי לענין פיוטים בתפילה, אמנם בתרומת הדשן שם מיירי לענין פיוטים בברכות קריאת שמע, ול"ל יומר מן הרמ"ו לעיין לסימן שם:

לח) בהגהותיו (כמ"ר) על ערך לחם למהר"ק ש, הוכלו דבריו בבדי יוסף אות ה. אמנם יש כאן שיטה, דמהר"י אמת הוכיח כן מדברי שגלי הלקט [סימן ל], והברכי יוסף הוכיח מדברי הלכות, ולא כמו שהעתיק כאן, עיין בברכי יוסף באורך: לט) עיין סימן תל"ב [בהגה]: (גליון מ"א)

מ) עיין תמים דעים להרמ"ד סוף סימן קיט ח"ל: וכתה מנהגי תפלות בבנסיות שהלם נכוחות... הלו אומרים והוא רחום ברכה יוכר והלו אין אומרים. ועיין לעיל בנ"י סוף סימן מז בשם המנהיג, ובשמן המאור שם:

מ*) לא תצאנו:

הגהות רעק"א

ג) [פנ"א פקי"ב] **ביום החופה.** עיין תשובת הרדב"ז חלק (כ') [ח] סימן קע"ט:

הגהות רעק"א

ג) [פנ"א פקי"ב] **ביום החופה.** עיין תשובת הרדב"ז חלק (כ') [ח] סימן קע"ט:

תכב (א) תלת שנת מספר ומר. כגון כגון בזה שיש לנהגתו מלמעלה מלמעלה מלמעלה

בכוונת רבינו הרמ"א אם כי אין המנהג כן:

ג **יא אין** נפילת אפים בלילה, ולכן בערכית ליכא נפילת אפים, שכן מקובל לחכמים כי נפילת אפים רמז למדת הלילה ואין נופלין על פניהן וקרוב הדבר לקצץ בנטיעות [נ"י]. אך בימי הסליחות באשמורת מוחר ליפול מפני שהוא קרוב ליום [סס], ואחר חצות לילה זמן רחמים, אבל בחחלת הלילה תגבורת הדינים [מג"מ פק"ט]. ומיהו אם נמשך התחנון מהמנחה עד בין השמשות אין לחוש בל זמן שעדיין אינו ודאי לילה [ט"ז פק"מ]:

יב **כתב** הרמב"ם בסוף פ"ה (הל"ו), מנהג פשוט בכל ישראל שאין נופלין על פניהם בשכת ויו"ט וראש השנה וראש חדש וחנוכה ופורים ולא במנחה של ערבי שבתות ויו"ט ולא בערבית שבכל יום, ויש יחידים שנופלים בערבית, וביום הכפורים נופלים על פניהם בכל תפלה וחפלה מפני שהוא יום חחגה ובקשה ותענית. עכ"ל. ואנחנו לא ידענו ולא שמענו מנהג זה לומר תחנון ביום הכיפורים, וגם יחידים שיפלו בערבית. וכחבו רבותינו בעלי השו"ע בסעיף ו', נהגו שלא ליפול על פניהם בט"ו באב ולא בט"ו בשכט ולא בראש חדש ולא במנחה שלפניו ולא בחנוכה, וי"א גם במנחה שלפניו וכן נוהגין, ובפורים אין נופלים על פניהם, ובל"ג בעומר אין נופלים, וכן בערב יום הכיפורים, וכן בערב ראש השנה אפילו

ז שחרית, ומנהג פשוט שלא ליפול על פניהם בכל חדש גיסן ולא בט' באב ולא בין יום הכפורים לסוכות ולא מתחלת ר"ח סיון עד אחר שבועות. עכ"ל. ויש מקומות שאין נופלין אחר שבועות ז' ימים, מפני שיש לחגיגתו תשלומין כל שבעה [מג"מ פקי"מ]. ופסח שני לא חשבו, והוא פלא, ומנהג הספרדים שלא ליפול בו. ויש נוהגים שלא ליפול מן אחר סוכות עד אחר ראש חדש מרחשון, מפני שרוב ימי החדש היה בלא נפילת אפים, ואינו עיקר. ודע, שבל"ג בעומר יש ליזהר מאד, ומעשה בגדול אחר שהיה רגיל כל יום לומר נחם בתפלה ואמרה גם בל"ג בעומר ונענש [מג"מ פקי"ג סס כוונות]. ודע, דמדברי רבותינו בעלי השו"ע מבואר דבמנחה שלפני ט"ו באב וט"ו בשבט ול"ג בעומר ופורים נופלים, שהרי כתבו מפורש רק על ר"ח וחנוכה, ומנהגינו אינו כן כידוע[ח]:

ד יג **עוד** כתבו בסעיף ד', נהגו שלא ליפול על פניהם לא בבית האכל ולא בבית החתן ולא בבית הכנסת ביום מילה [ולא] בשיש חתן[ט], ודוקא שהמילה או החתן באותו בית הכנסת, אבל אם אין המילה בבית הכנסת, אף ע"פ שהוא בבית הכנסת האחרת אומרים חחנון, וביום המילה שאין אומרים תחנון, דוקא בשחרית שמלין אז התנוק, אבל במנחה אע"פ שמחפללין אצל התנוק הנמול אומרים תחנון, משא"כ בחתן, שאין אומרים תחנון כל היום כשמתפללין אצל החתן, ולא מקרי חתן אלא ביום שנכנס לחופה. עכ"ל:

יד **יש** מי שאומר הטעם באכל משום רכתיב (פמוס ח ב) והפכתי חגיכם לאבל' [נ"י]. ואיני מבין דנהי דדרשינן מכאן דאבלוח ז' רומיא דרגל אבל לענין זה מה שייך רומיא דרגל וארבא הא הוי היפוך מרגל, ונראה הטעם שלא להגביר מדת הדין בביח שכבר הדין מתוח כנגדו [וכן כתב הלבוש (פ"ד)], ולכן לא יאמרו שם שום חחנה ולא מזמור יענך ה' ביום צדה [מג"מ פק"י] ולא והוא רחום כב' וה', וכל זה לא יאמרו לא האבלים ולא המתפללים שם כל שבעח ימי אבלות, והמתפללים שם כשילכו משם לביתם יאמרו והוא רחומ[י] [ט"ז פק"ט], אבל נפילת אפים לא יאמרו בביתם [סס], דאין זה רק מיד אחר התפלה. והלל לא יאמרו בביח האבל [מג"מ סס], ויש מי שאומר דכחנוכה יאמרו שם מפני שבחנוכה חוכה משא"כ ראש חדש אינו אלא מנהג [סס כסס המגיל], ויש מי שאומר דגם כחנוכה לא יאמרו [סס כסס מהרי"ל],

פסקי משנה ברורה

[ח] **במשנ"ב** (פקל"ד) כתב כן גם על מנחה שקודם ט' באב דאין נופלין. [ט] **כמשנ"ב** (פקכ"ו): ולכן טוב ליזהר שלא יכנס החתן לביהכ"נ כל ז' ימי המשתה, שנמנעין לומר תחנון בעבורו. [י] **במשנ"ב** (פק"ט): ויש מקילין בזה.

והנכון שהאבלים לא יאמרו כלל, והמתפללים שם יאמרו בבואם לביתם [סס], וזהו בחנוכה, ובראש חדש א"צ ביון שאינו אלא מנהג[יא]. ופסוק ואני זאת בריתי בובא לציון יאמרו בבית האבל [סס], אף שכתשעה באב אין אומרים אותו זהו מפני שכל ישראל אסורים ללמוד. וסליחות יכולים לומר בבית האבל אבל לא וידוי ותחנונים [מפיית השקל סס]. וזהו הכל כשיש אבל שם, אבל המתפללים במקום שמת אדם ואין שם אבל יאמרו הכל[יב] [סס], וכן האבל כשיושב בבית הכנסת לא שייך כל זה ובטל לגבי בית הכנסת, ראין שייך לקרא שם בית האבל כמוכן, ורק הוא בעצמו לא יאמר. [ובית האבל אף שהמת מת במקום אחר מ"מ נגלה דהוי בית האבל]:

טו **ובבית** החתן לא יאמרו תחנון, שאין לעורר מדת הדין בזמן שמחתו, ואז אפילו בששבו לביתם אין צריכין לומר והוא רחום [ט"ז פק"י], וכן במילה, מפני שהיו פטורים מפני השמחה, ולא דמי לבית האבל דלא מיפטר פטירי אלא מפני שאין לעורר שם דינים כמ"ש. וזה שכתבו דגם כשהחתן או המילה בבית הכנסת כולם פטורים, אין לשאול למה באבל אינו כן כמ"ש, דלא דמי דבאבל הפטור הוא מפני המת ואע"פ שמת במקום אחר מ"מ בית האבל פטורו מפני ענין המת ומה שייך זה להבית הכנסת, משא"כ החתן והמילה הפטור מחמח עצמם, ולכן ככל מקום שהם הרי הם שם ונתפשטה השמחה על כולם [נ"ל]:

טו **ודע** דעיקר שמחת החתן הוא בשבעה ימי המשתה, וזה שכתבו דלא מקרי חתן אלא ביום שנכנס לחופה אין כוונתם על להבא אלא על העבר, כלומר דלכאורה מקרי חתן מזמן הכנתו להחופה, שהרי מצינו בכתובות [ח.] שהיו אומרים שהשמחה במעונו מזמן האירוסין או מכי דמו שערי וכו' ע"ש, והייתי אומר דגם לענין חחנון כן כיון שאין זה אלא רשות, לזה קמ"ל דרק ביום החופה בלבד ולא קודם, [ומיוסד קושית הע"ז כסוף פק"י, וגם מה שכתב שלא יבא לבית המקדש ודמה ע"ש ודו"ק]. ומבואר מדבריהם שכל יום החופה אפילו בשתרית[יג] פטורים מתחנון. ובמילה במנחה צריך לומר תחנון כמ"ש, ויש מי שאומר שא"צ לומר [מג"מ (פקי"ג) וכ"מ (פ"ד) כסס רמ"ל], והנכון שאם הסעודה אחר מנחה שלא לומר תחנון, ואם הסעודה היתה קודם מנחה אז נכון לומר, וכמדומני שכן המנהג. ועוד מנהגינו שאפילו המילה אינה בבית הכנסת, אם רק בבהכ"נ מחפלל אבי הבן או המוהל או הסנדק אין אומרים תחנון[יד], [ושמעתי שיש מנהג שלא לומר מחנון בכל העיר כשיש מילה בעיר, ומוכח זה בעטרת זקניס סוף הסימן ע"ש]:

יז **ודע**, דשבעה ימים של חתן אינו במעת לעת משעה לשעה, וכיון שעברו ז' ימי המשתה אף שהחופה היתה לעת ערב מ"מ אומרים בשמיני בבוקר תחנון[טו]. וכל מקום שאין אומרים תחנון בחול, אין אומרים בשבת אב הרחמים וצדקתך צדק. ואם היה חתן ביום התענית או מילה ביום התענית, מתפללים סליחות ואומרים וידוי ואבינו מלכנו, רק תחנון וגם והוא רחום אין אומרים. [ודברי הרמ"א כסעיף ה' אין לסס שום הכנה[טז] כמו שכתב המג"מ כפקי"ג. וע"ש כפקי"ד ממנהג קטניות, ואינו ידוע אצלינו מנהג זה]:

יח **כתבו** רבותינו בעלי השו"ע בסוף סימן זה (פ"מ), אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו כשמתפלל על הציבור, אלא א"ב הוא בטוח שיענה כיהושע בן נון. וכן אסור לכל אדם ליפול על פניו בפישוט ידים ורגלים, אפילו אין שם אבן משכית, אבל אם נוטה קצת על צדו, מוחר אם אין שם אבן משבית, וכן יעשו כשנופלים על פניהם ביום הכיפורים אם יציעו שם עשבים כדי להפסיק בין הקרקע, וכן

פסקי משנה ברורה

[יא] **במשנ"ב** (פק"כ): אבל כשבת שחל בו ר"ח או אם קבר את מתו ברגל אומרים הלל ביון שאין בו אבלות. [יב] **כמשנ"ב** (פק"כ): דעיין באליה רבה שמסתפק. [יג] **במשנ"ב** (פקכ"ל) הביא ב' שיטת בזה ע"ש. [יד] **במשנ"ב** (פקכ"ס) הביא מהת"א דזהו רוקא בשחרית אבל במנחה דוקא בשמתפללין אצל התינוק. [טו] **כמשנ"ב** (פקכ"ו): נוהגין שאין נופלין וכו', ואפ' אם יום ז' הוא יום ח' של התופה וכו' ע"ש. [טז] **במשנ"ב** (פקכ"ט) ביאור דבריו ע"ש.

לבב כ"אז שהוא שהשתמש בשבעה אלפים ,אל
:בעצם ,ואת הסיבה שם לאמר הוא מדבר
אבא שבכם ,לא הרגשתם שם ,הרגשתם ,לפי הסיפור שלכם אבא שם
לא ,בעצם ,לא לעשות כבר לעשות אבא שם
אליכם ,אבא אמר לי ,אם אי אפשר ,בעצם אבא שם
שבכם אבא אמר לי ,אם אי אפשר ,אם אי אפשר ,אבא שם
אבא שם ,אבא אמר לי ,אם אי אפשר ,אם אי אפשר ,אבא שם
לא ,אבא שם ,אבא אמר לי ,אם אי אפשר ,אם אי אפשר ,אבא שם
אבא שבכם ,אבא אמר לי ,אם אי אפשר ,אם אי אפשר ,אבא שם
אבא שבכם ,אבא אמר לי ,אם אי אפשר ,אם אי אפשר ,אבא שם
לכל

שער א והיינו על ארם בו׳. ע״ל סימן שפ״ד סעיף ג׳ בס״ב: **ב** חולצים מנעל בו׳. וע״ל ס״ס שפ״ב: **ג** ומרחיקין מעשה מבה״ק. כדי שלא קדים לפחות ד״ח שבתא מוקפס ד״ח עכ״ל מעיה וכ״כ בעיל ס״ס שפ״ח בשם כתחדוגים לקח לקדים מריך לברמיך ד״ח. מהגר

שער (א) רשמשבע הוא אם אפשר לשנות בו׳. בפרק שור שנגח מרבעה ומתקבר מיתה כן מלת רבה מולת ליקר לתם לת רבי שמעאל בר יהודה אומר מה לי בהתמתין מל בני בבל שמתמתין מס לית לך למיעבד דמסמע מה לי מבבר למיעבד עבדי חו היא ניחוף. ומ״ל דהה זה מהלכה אמר מלת גם זוד המע״ה אמר גם כן כתובל נם לבייטו עוד דמסמע אם היה אפבר להבייטו היה עשה. ומהכאי מל פה קדום יאמר כן המלי בני דוד שאמר לתה אם לתי בה לם כתובל לבייטו עוד דולמי כל מלהקי תפלה ולוחות ים לי לחדם לעשות כדי לבקם מלת ימות לי מת ומל זה אמר דוד כיון שבבר מת לת ומיתי ומל זה סיים אמר לתי אולך אליו ומלת לת ישוב אלי דלכמהרים הוא דבר מליב מעבין המבוכה לעבדיו שם אלת דסבי קלמר מעמ אחמרנו דיומיל לעמוד אחבה לרלתו בעודו בחיים בביקום זה כילד בתחיים המתים לזה אמר יודע לתי מלת חסיה בחיים המתים בימי ומל זה אמר לתי הולך אליו וגו׳ אבל לוחק מתמנים שאמרים אל תאמר עלמך כי מה לך לעשות לין תאמרי׳ על הבפלה כן אלת מל אלמר מלת ילבר מלמר כיון אל״ת בעבין אמר דמסמע הא אמבר בעבין אמר דמסמע הא אמבר שפי׳ היה מלבר עלמו על היה יכיום אלת לתלתים אמר ומה אחרון אמר לתי הולך אליו ומה קדום לבקם לבייטו לבקם אל״ת בעבין אמר דמסמע הא אמבר שפי׳ היה מלבר עלמו על אלת

סעיף ד נהגו שלא ליפול על פניהם [ד] לא בבית האבל ולא בבית החתן

נימוקי אורח חיים

ותמהני על אומן שמאחרין גם כן בכל יום
ממנחה כנזכר, ואומרים תחנון אז,
ועוברים על דברי המגן אברהם הנזכר —
[ועיין מזה בדברי תורה (מהדורא תליתאי, אות פג), עיין שם]:

[ד] **לא בבית האבל.** עיין מגן אברהם (סק״י)
דגם הלל אין אומרים בבית האבל, רלה
לומר לא בראש חודש ולא בחנוכה, רק כתב
דבחנוכה דגומרין את ההלל יאמר כל אחד בביתו,
ובראש חודש גם בביתו לא יקרא אחר כך, עיין
שם בפרי מגדים באשל אברהם. והוא לדאגון
נפשי דבר קשה ומוזר ולא הבנתי כלל, דבשלמא
הספרדיים שנוהגים כמרן הבית יוסף דאין
מברכין כלל על ההלל בראש חודש, ואינו רק
ממנהגא בעלמא, על כן שפיר המנהג דבבית
האבל שלא לומר כלל משום שמחה, וכמ״ש שם.
מה שאין כן אנן דמברכינן גם על חצי הלל,
ומצא כשאירע שהוא ביום א׳ דראש חודש בבית
האבל, ואז לא אמר הלל גם בביתו אחר התפלה,
והוא אינו אבל כלל, נמצא אינו מחזיק הלל בראש
חודש גם למנוה קצת, כיון שבעלילה כל דהו
מבטל לה, דכשהיה בבוקר בבית האבל אז גם
בביתו בפני עצמו אינו אומר כלל, וביום ב׳
דראש חודש כשמתפלל בבית הכנסת או בבית
המדרש אומר הלל בברכה, והוי כמו תרתי
דסתרי אהדדי, וכחשש ברכה לבטלה ברכתו על
ההלל ביום ב׳.

ושמעתי מאאזמו״ר הגה״ק זי״ע מפה״ק,
שהיה בלתי בבית גדול וקדוש רבינו
הדברי חיים זי״ע כשהיה אבל ל״ע על בנו,
והיה אז ראש חודש, ודיברו מאאזמו״ר עם
הגה״ק מה״ר צבי מליסקא זי״ע (שהיה אז גם
כן לנחמו לרבו) מה יהיה באמירת הלל ומה
יכריע רבו. והנה קודם ההלל יצא רבינו הדברי
חיים, והעולם אמרו כאן בחדר הלז הלל, ובחדרו
מהסתם הגיד הוא גם כן הלל, ודבריו דברי
אלקים חיים, (רק כברהה לא רצה לשנות ברכים
מדברי המגן אברהם אשר בזה שורשו ממהרי״ל
שהוא שורש מנהגי רבותינו באשכנז זי״ע אשר
מפיהן אנו חיים בהרבה דברים ומנהגים
ותפלות), ועל כל פנים לא התפירו הלבור הלל
בראש חודש בברכה.

וראיתי כמדומני הטעם שאין אומרים הלל
בבית האבל, משום שנאמר (תהלים קטו,
יז) לא המתים יהללו יה וגו׳, והוי כלועג לרש
המת ונשמתו אשר שם (ראה שדי חמד אפיפת דינים
ערך אבילות, אות ריד). ואינו טעם נראה כלל, דהא
באמת אין לומר כפשוטו בזה, דאם כן הוי לועג
לכל הקדושים אשר בארץ החיים גם האבות
הקדושים ומשה רבינו, שנאמר בהם וימת וגו׳.
אלא הפירוש כדברי חז״ל ופירשו המפרשים שם
בתהלים, לא המתים (היינו העכו״ם והרשעים)
יהללו יה, וכדרשת חז״ל (ברכות יח, ב) על הכתוב
(קהלת ט, ה) והמתים אינם יודעים מאומה, דהיינו
הרשעים שקרויים מתים בחייהם, ובעל כרחך
בזה נכנס הדרש במקום הפשט. ואם כן אינו
ענין שלא לאומרו בבית האבל. ועל כל פנים
מהראוי בכהאי גוונא שיצא האבל לחדר אחר
אז ויאמרו הלבור הלל בברכה, כי לדידן
שמברכים על ההלל בראש חודש גם כשירצו
להחמיר לומר כל אחד בביתו אחר כך, הלא

[ה] ולא בבית הכנסת ביום מילה [ו] ולא כשיש שם חתן: הגה ודוקא שסמילה או סחתן נאומו בית

נימוקי אורח חיים

יהיה בחידות, וגם יש כח לאומרו כלל, על כן
ראוי ליהג כמו שעשה רבינו הדברי חיים ולבור
שלו אז, כנזכר לעיל:

[ה] **ולא בבית הכנסת ביום מילה.** עיין
באר היטב (סק״ב) ושערי תשובה (סק״י וי״ב)
בשם השייר כנסת הגדולה (הגב״י, אות יח) ואליהו
רבה (סק״י) ובאר יעקב (סעיף ד), תלוקי מנהגים
בזה כשיש מילה בבית הכנסת הגדולה, אז שארי
המנינים נגררים אחר זה שלא לומר תחנון.
ומשמע מדבריהם בפשיטות, דכשיש מילה בבית
או במנין בית תפלה, ולא בבית הכנסת הגדולה,
אז צריכין לומר תחנון בשארי המנינים ובתי
תפלה, אם יש שם ברית מילה, כנזכר. אמנם
בעירנו המנהג מעולם, כשיש מילה בשום מקום
תפלה (או גם כשמלין בבית), אז אין אומרים
תחנון בשחרית זה (כין שמתפללין לפניו או
לאחריו) בכל העיר.

שוב מצאתי כן מקורו במנהגים של מהר״א
טירנוי ז״ל (בסוף מחזורים הישנים (מנהגי
כל השנה)), אשר הוא מקורן של מנהגינו והוצאו
דבריו במקומות רבות בהרמ״א ז״ל, וכתב
(בדיני מילה) וזה לשונו: מצאתי כתוב במנהגי
דורא היכא דיש מילה בבית הכנסת אין
אומרים תחינה בכל העיר, והטעם אליהו בא
לעיר והכל שמחים, עכל״ה. והובא בעטרת
זקנים (בסימן זה (סק״ד)). ומוכן ממילא דמשום
טעם זה דאליהו בא שייך בכל מקום שהוא
הברית מילה ולאו דוקא בבית הכנסת, אלא
שדיבר שם בהוה וזה פשוט.

ובן שמעתי שהמנהג בכמה עיירות גדולות
[וזולת בערים היותר גדולות כגון וואלשא
ודומיהן, המרובים באוכלסין עד שאי אפשר
שלא יהיה שם ברית מילה בכל יום על כל
פנים אחד, ובמצא שלא יאמרו תחנון לבולם
בכל העיר הגדולה הזאת, על כן נוהגים
להתפיר נפילת אפים כשנודע הברית מילה
שיש באותו חצר, ובפרט כשיש שם בבית
התפלה אחד מהקרואים להברית, ולא זולת].

והנה ראיתי באשל אברהם להגאון הקדוש
מבוטשאטש ז״ל (בלון) כתה ספיקות
וחומרות בזה, ודקדוקים רבים שתלוי בדעות
הבני אדם אם יצאו כולם להברית מילה או
מיעוטן וכיוצא, ובמקומותינו לא שייך מנהגים
כאלו, כיון שאין אומרים בכל העיר כשיש ברית
מילה בנזכר. ובמקום שנהגו כן מעולם שלא
לומר בכל העיר, ויעשו בית תפלה להם כנהג
שלא להתפיר תחנון רק כשהוא הברית בבית
תפלתם, תושבי שהוא רחוק רוחא ופורש מן
הבטור, כאלו אינן שמחין בבאת אליהו הנביא
להעיר, וכנזכר לעיל מנהג זה מן הראשונים
שלא לומר בכל העיר, כמובן:

[ו] **ולא כשיש שם חתן וכו׳.** עיין בשועות
יעקב (בסימן זה) לענין ברית מילה (כנזכר
לעיל) ותתן שיש בכל העיר, ובמקום שמתפלל
אין שם החתן כלל, נוטה דעתו ז״ל דבחתן גם
בכל העיר אין לומר תחנון, משום דהכל
מחוייבין להכנסת כלה לחופה. והוא תמוה
(במחילת כבוד הדרת גאונו), דמעולם לא
שמענו חיוב זה להכנסת כלה לחופה גם

וכ"כ בס' התניא סי' סח. ע"כ. אמנם בחק יוסף (סי' תפ סק"ב) כ' שהסכמת האחרונים שאין לומר הלל בבית האבל אף בחנוכה, והשיג מזה ע"ד החק יעקב שם. ע"ש. וכ"כ בפשיטות הפרי חדש (סי' תרפג). ע"ש. גם הערך שי יו"ד (סי' שעו) כ' דנ"ל שגם בחנוכה שוא"ת עדיף שיש לחוש להטעמים הראשונים של הרוקח הנ"ל. ע"ש. אולם מרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' תרפג) השיג על הפר"ח הנ"ל שהרי בשיורי כנה"ג העיד שמנהג ספרד לאומרו בבית האבל אף בד"ח, ובשגם אין הפר"ח חושש למנהגים, מ"מ הי"ל לפחות למינקט מילתא מציעתא דבחנוכה מיהא יש לאומרו בבית האבל. ושו"ר כן בא"ר. ע"כ. וכן דעת המאמר מרדכי (סי' קלא ס"ק יב). והשלמי צבור (דקפ"ד ע"ד). והמסגרת השלחן יו"ד (סי' שעו ס"ג דקפ"ז ע"ג). וכן פסק בסכינא חריפא כשו"ת כנסת ישראל ששון (דט"ו ע"א). ע"ש. וע"ע בשו"ת גוב"י תנינא (חיו"ד ס"ס רטו). ע"ש. וגם בש"ע הגר"ז (סי' קלא סק"ה) פסק, שבר"ח כל אחד יאמר ההלל בביתו, אבל בחנוכה שהוא חובה קוראים ההלל גם בבית האבל. שגם האבל עצמו חייב בהלל. ע"ש. וכ"כ הרה"ג מהר"א פלאג'י כס' פדה את אכרהם (מע' אבל אות ג) בד"ה ולענין הלל, והרה"ג מהר"י פלאג'י בס' יפה ללב ח"ג (סי' תכב סק"ב), שגם האבל עצמו יאמר עם הצבור ההלל בחנוכה. ע"ש. וכ"כ בשו"ת כרם חמר (חאו"ח סי' יב), ובס' בן איש חי ש"ב (פר' ויקרא אות טו), שבחנוכה אומרים ההלל בבית האבל. ע"ש. והנה בחיי אדם (כלל קנד סי' מ) ס"ל דלמנהג אשכנז אין האבל אומר ההלל אף בחנוכה. וכ"כ המשנה ברורה (סי' תרפג). והערוך השלחן (סי' קלא ס"ק יד). ע"ש. ולפע"ד העיקר כד' הגר"ז וסיעתו הנ"ל שאף למנהגם כיון שהאבל הייב ככל המצות צריך לומר ההלל בחנוכה, כיון שהוא חייב מן הדין. ובפרט שכן מבואר במחזור ויטרי ושה"ל ותניא הנ"ל. ומ"מ לא יהיה האבל ש"צ בחנוכה בפרט בשעת קריאת ההלל דהוי מידי דשמחה. וכמ"ש בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סי' קפג). וכתב, וראיתי ממורי הגאון (בעל חתם סופר) זצ"ל שלא הניח לאבל להתפלל בחנוכה אפי' תפלת שחרית שקודם ההלל. ושו"ר כן בשו"ח מהר"ם מינץ (סי' מג). ע"ש. וכ"כ בשו"ת מהרי"ל (ר"ס כב). ע"ש. וע"ע בס' זכרון יהודה (דכ"ח ע"ב). ע"ש. (ודמי למ"ש המהר"ם מינץ שם שהאבל לא יברך שהחיינו בבהכ"נ על הדלקת נר חנוכה שם, אע"פ שבביתו בודאי שמברך שהחיינו. וכמבואר בשו"ת גוב"י תנינא (חאו"ח סי' קמא). ובברכי יוסף יו"ד (סי' רסה ס"ק יד). ובמחב"ר א"ח (סי' תרעא ס"ק ט—י). ובשו"ת מחנה חיים (ח"ב מיו"ד סי' סא). ועוד פוסקים. ואכמ"ל.). אך בא"ר (ס"ס תקפב ס"ק כב) כתב, שמהר"ם היה אבל והתפלל בר"ח שחרית עד ההלל. ע"ש, וע' סמ"ג (סי' תרעא מש"ז סק"ח). ע"ש.

ט) **מסקנא** דדינא שבר"ח יש ללכת אחר המנהג, ולפי מה שנהגו לאחרונה בירושלים ת"ו, הצבור יוצאים לחדר אחר לומר שם ההלל דר"ח. ואם יש טורח צבור בדבר, יצא האבל לחדר אחר, והצבור יקראו ההלל במקומם. ועכ"פ אין לאבל לומר ההלל דר"ח כלל. אא"כ הל יום שביעי לאבלו בר"ח, שאז לאחר שעמדו מנחמים מאצלו יאמר ההלל. ובשאר ערי הארץ שאין מנהג ברור בזה אצל הספרדים ועדות המזרח, יש להנהיג לקרות ההלל דר"ח בבית האבל, ורק האבל עצמו לא יקרא ההלל. ובחנוכה גומרים ההלל בבית האכל, והאבל עצמו ג"כ יגמור ההלל עמהם. ואף למנהג אשכנז שמחמירים שלא לקרות ההלל בבית האבל, יש לעשות כן, שהאבל יצא לחדר אחר והצבור יקראו ההלל. ואם המת נפטר בבית חולים או בבית אחר, רשאים לקרות ההלל דר"ח בבית האבל. וטוב שגם בזה יצא האבל לחדר אחר. ובחנוכה יגמרו ההלל בברכותיו עם האבל. ורק לא יהיה האבל עצמו ש"צ בשחרית בחנוכה. הנלע"ד כתבתי. והיעב"א.

סימן לד

נשאלתי איך להורות למעשה בדין רחיצת כל גופו לאבל אחר שבעה, אם יש בזה מנהג להחמיר לעדות הספרדים.

א) **הנה** מעיקר הדין הדבר ברור שאין איסור רחיצה לאבל אלא בתוך שבעה, אבל לאחר מכן מותר ברחיצת כל גופו ואפילו בחמין. וז"ל הרמב"ם (פ"ו מה' אבל הי"ב) יום שביעי מקצתו ככולו. לפיכך מותר לכבס ולרחוץ ולעשות שאר הדברים ביום שביעי. ע"כ. וכן הוא בהגמ"י שם (אות ח). ובפרדס הגדול (סי' דצא). ע"ש. וז"ל האור זרוע ח"ב (ס"ס תלה), ורחיצה אפילו בחמין לא מתסרא אלא שבעה, וכשנהג מקצת יום שביעי רוחץ בו ביום דמקצת היום ככולו וכו'. ומה שעתה נוהגים שלא לרחוץ אחר שבעה, כמדומה אני משום דחיישינן דילמא אתי למיסרק רישיה דאסור כל שלשים. עכ"ל. וכ"כ עוד שם (בסי' תמו) בשם ר' שמשון בר אברהם, שאמת הדבר שאסר לחוף האבל ראשו כל שלשים, משום הסריקה שאסורה באבל כמו בנזיר. דתנן נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק. וילפינן פרע פרע מנזיר. עכ"ל. אולם בתוס' (מ"ק יט:) כ' וז"ל, אתיא פרע פרע מנזיר, י"א שאסור לאבל לסרוק ראשו אחר שבעה משום דאמרינן (נזיר מב.) נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק, ואנן ילפינן מנזיר. ואין נראה כלל דהא בנזיר אסור בודאי משום שאפי' תולש שערו אסור, אבל לענין אבלות שהוא משום יפוי לא. ובשעת מעשה שאלתי ממורי הריב"א והתיר לי. עכ"ל. וכ"כ רבינו ירוחם, שרש"י והמפרשים התירו לאבל לסרוק ראשו במסרק אפילו תוך שבעה. והובא בב"י (סי' שצ), והוסיף שכ"כ הסמ"ג, ושכ"כ בהגמ"י בשם ר"י. וסיים, ולענין הלכה נקטינן כדברי המקילים לסרוק אפילו תוך שבעה. וכ"פ בש"ע (שם ס"ו). וא"כ פשיטא שגם הרחיצה מותרת, כיון שאף הסריקה מותרת. ומיהו בדרכי משה (שם אות ו) כתב שהמנהג שלא לחוף אע"פ שנוהגים לסרוק, ואפשר דה"ט דמשום איסור רחיצה נהגו איסור גם בחפיפה. ע"כ. אך האו"ז הנ"ל כותב במפורש שהאיסור של רחיצה כולו נובע מאיסור הסריקה. אלא שהדרכי משה (ס"ס שפא) כתב בשם האו"ז בתשו', דנהיגי לאסור לרחוץ כל שלשים משום גזירת כיבוס, ואסור לשנות מהמנהג. עכ"ל. ובאמת שאע"פ שהריב"א בתוס' (מ"ק כג.) ד"ה כל שלשים יום לגיהוץ, אוסר כיבוס באבל כל שלשים. מ"מ רש"י (יבמות מג סע"א) והרמב"ם (פ"ו מה' אבל הי"ב) והרא"ש (פ"ג דמ"ק סי' נג) ושאר ראשונים ס"ל להתיר לכבס תוך שלשים. וכ"כ מרן הב"י (סי' שפט), שלענין הלכה הו"ל דיב"א יחידאה, ועוד שהוא מחמיר באבל, ולא ק"ל כוותיה. עכ"ל. (אלא שיש מקומות שנהגו להחמיר בכביסה כל שלשים יום. וכמ"ש הסמ"ק והמרדכי והריב"ש סי' סז, הובאו בב"י שם.) והמנהג שאסרו רחיצה אטו כיבוס הוא רק על יסוד איסורו של הריב"א. ועכ"פ אתרא דנהוג נהוג. וכ"כ הרמ"א בהגה (ר"ס שפא) שמדינא אינו אסור ברחיצה רק שבעה ימים אבל אח"כ מותר ברחיצה. אלא שנהגו האידנא לאסוד רחיצה כל ל' יום. ואפי' לחוף הראש אסור. ואין לשנות המנהג כי מנהג קדום הוא ונתייסד ע"פ ותיקין. עכ"ל. אולם מרן הב"י (ס"ס ת) כתב וז"ל, כ' בהגמ"י בפ"י בשם הר"מ, אבל שחל ל' שלו בשבת מותר לו לרחוץ בע"ש שהוא יום כ"ט לאבלו לכבוד שבת. ע"כ. ודברים אלו לא ניתנו ליכתב אלא לפי מנהגם שהיו נוהגים שלא לדחוץ כל ל' יום, כמבואר בדבריו שם. אבל לדידן לא מיתסד לדחוץ אלא בתוך שבעה כמו שהוא הדין. עכ"ל מרן הב"י. וא"כ אנן בדידן נהגינן להתיר רחיצה אחר שבעה. וע' בכף החיים (סי' תקמח סק"ה). ודו"ק.

ב) **אולם** ראיתי בשלחן גבוה (סי' שפא סק"ג) שאחר שעמד וימודד אר"ש, שהטעם שנתן האו"ז למה שנהגו להחמיר ברחיצה תוך ל', שמא יבא לסרוק ראשו, דלדידן דקי"ל שמותר לסרוק ראשו היה מותר נ"כ לרחוץ. והביא ג"כ טעמו של רש"ל שהוא גזרה משום תספורת שדרך הנכנס למרחץ להסתפר, וכתב, דלדידן שאין אנו נוהגים לגלח בתוך בית המרחץ היה מותר לרחוץ לאחר שבעה. „אלא שנהגו להחמיר". אבל ראיתי בשאלוניקי בת"ח רשום שאת"כ זכה להיות הרב הגדול מארי דאתרין, שמתה לו אמו, ואחר שבעה היה הולך לטבול במקוה של המרחץ כל ע"ש כדרכו קודם אבלו. וא"כ המיקל לטבול לא הפסיד. (ושם הביא דברי הגמ"י פ"י מאבל אות ו, שאם חל יום שלשים בשבת מותר לרחוץ בע"ש לבבוד שבת, כיון שאין זה אלא מנהג בעלמא, ואינו אסור לא מד"ת

of the *Shemonah Esrei: Tachanun,*[221a] *Kel Erech Apayim,*[221b] *Lamnatzeiach,*[222] and *V'ani Zos Brisi.*[223] *Pitum Haktores* and *Ein Keilokeinu* are also omitted.[224] (Refer to paragraph 11.)

d. The mourner may recite *Tiskabel* in the *Kaddish.*[225]

e. *Avinu Malkeinu* is recited on public fast days and during the ten days of repentance.[226]

6. A *Molei Rachamim* may be recited in the mourner's house during the services.[227]

7. The mourner may recite the blessing of *Hagomel*[228] or *Shehecheyanu.*[229]

8. Psalm 49 should be recited at the conclusion of the *Shacharis* service and *Mincha* or *Maariv* services depending on one's tradition. The Psalm is omitted on days when *Tachanun* is not recited.[230]

9. The *Maariv* service (*Nusach Sfard*) should include the *Shir Hamaalos* before the *Borchu.*[231]

10 a. A mourner must change from his usual seat in the synagogue (even on *Shabbos* and *Yom Tov*[232]) to a different seat at least seven and a half feet away, but this new seat may not be an honorable one.[233]

b. The Rabbi of a congregation who is a mourner should change his seat but only to the next nearest seat.[234]

c. A student learning in a Yeshiva should also change his seat in the *Beis Hamedrosh.*[235]

11. If there are no mourners present,[236] or if the only mourners present are women, no prayers are omitted during the services even if the services are being held in the house where death occnrred.[237]

12. The mourner may bring a *Sefer Torah* to the house of mourning in order that the *minyan* should hear the reading of the *Torah.*[238] The *Torah* should be kept in a suitable place.[239]

13. A mourner should not be the *Baal Koreh*[240] or be called to the *Torah* on either weekdays or *Shabbos*[241] even

if he has *Yahrzeit* on that day.[242] On the seventh day, he may be called to the *Torah* at *Mincha.*[243a] One may recite a *Meshebeirach* for a mourner.[243b] (Refer to Appendix.)

14. It is preferable that a mourner should not be honored with *Hagboh, Gelilah*[244] or opening the *Aron Hakodesh.*[245]

15 a. *Hallel* should not be recited in the mourner's house on *Rosh Chodesh*[246] except when *Rosh Chodesh* coincides with *Shabbos,* in which case both the mourner and the *minyan* should say *Hallel.*[247]

b. If there is no *minyan* in the mourner's house, the mourner should not recite *Hallel* on *Rosh Chodesh* during the service in the synagogue.[248]

c. If *Rosh Chodesh* occurs on the seventh day of *shiva,* the mourner should say *Hallel* after the *shiva* has concluded.[249]

d. On *Chanukah,* the mourner should leave the room and the *minyan* should say *Hallel* while the mourner should say *Hallel* in his own room.[250]

16. On days when *Slichos* are recited, the entire *minyan* should recite them until the conclusion of *Shema Koleinu.*[251] The *Slichos* should be led by the mourner.[252]

17 a. The mourner may lead the services even on days when *Tachanun* is not recited.[253] On days when *Hallel* is recited, he may only lead *Maariv* and *Mincha* services.[254] On *Shabbos, Yom Tov,*[255] and *Chol Hamoed,*[256] he should refrain from leading any services unless he is the only person who is qualified to lead them.[257]

b. On *Purim,* a mourner should refrain from leading the *Shacharis* services.[258] (Refer to Appendix.)

c. Even if a mourner has *Yahrzeit,* he should not lead the services on a day on which he is not permitted because of his state of mourning.[259]

18. During *Mincha* before *Shabbos,* the mourner should omit reciting *Hodu* for those who are accustomed to say it.[260]